

אלא שגירסתנו בדברי המהרש"א ז"ל שם כך: "מפורש במפרשים שהוא דבר סודי", ולא כמו שהוא העתיק מפורש מפרש"י שהוא דבר סודי, ודוק. נגם מה שהביא שם בילקוט אברהם שהגאון חיד"א ז"ל בנחל קדומים (פרשת וירא) כתב דעל כל טיפת דיו של רש"י צריך לשבת שבעה נקיים, לא דק כי החיד"א ז"ל כתב שרש"י ז"ל הוא יושב על כל טיפת דיו שבעה נקיים, ועיין בחיבורי הנכחי לעיל (סימן ט' ד"ה ומחותנו), ובחיבורי ברית יעקב (סימן א' הערה ט') וצורף לכאן].

וברור אצלי שלזה נתכוין קדוש ה' הרמ"ע ז"ל במאמר אם כל חי (חלק א' סימן ג') באומרו: "ורש"י על פי הקדמתנו וכו' ראה" וכו' עיין בדבריו, ולא כמו שכתב מבארו הרב יד יהודה (שם אות כ"ב): "ואין כוונת הרמ"ע שרש"י ז"ל ראה טעם זה וכו', שכבר ידוע שרש"י ז"ל מפרש היה, ולא העמיד דבריו ברמז על ענינים כאלו", ובמחכת"ה, הנה אצלנו ידוע להיפך שרש"י ז"ל מדבר לכאורה לפי פשטי הענינים, אבל שם בסתר וטומן ברמז ודבריו מלאים ח"ן, וכמו שהבאתי לעיל בס"ד מפי סופרים וספרים.

ואחר כך ראיתי לגאון חיד"א ז"ל בספרו ככר לאדן (דר"ח ע"א אות ד') שכתב: "ראיתי במאמר העתים לרמ"ע ז"ל בסוף הספר ממש שהביא מעשה ממקובל גדול הפלא ופלא, ומכלל הדברים נראה שרש"י ז"ל כתב פירושו על פי הסוד ויש בדבריו רזין עילאין", וחזרו ונדפסו הדברים בספרו שם הגדולים (ערך רש"י ד"ה ושמעתי דנ"ח ע"ד) ע"ש.

ואם הדברים שם מרבינו הרמ"ע ז"ל יצאו הרי זה עד ממהר לצדקת דברינו מהרמ"ע ז"ל גופיה, אלא שחושבני שהם דברי חכם אחר ולא הרמ"ע ז"ל, מכל מקום אין בזה שום נפקא מינה, שהרי כבר הארכנו מדברות גאוני הדורות ע"ה שהעידו בגודלם והראו בעליל שדברי רבינו עטרת המפרשים רש"י ז"ל על אדני חכמת האמת הוטבעו וח"ן גנוז בדברי רבן של ישראל רש"י ז"ל זיע"א. וזה מה שרצינו לבאר בס"ד.

סימן יא.

בענין דרכו של רש"י לשנות פירושו ממקום למקום

לימדנו הגאון הקדמון ממגורשי ספרד, הוא הרב המובהק רבינו יוסף קורקוס ז"ל: "ואין לתמוה אם רש"י ז"ל חלוק בפירושו ידיה אדידיה, דמהדורות טובא

עבד הוא ז"ל, ובכמה דוכתי איכא הכי שחזר בו בפירושו, הובא בספר יד מלאכי (כללי התוספות אות כ"ב) עיין שם.

והרלב"ח ז"ל בספר תשובותיו בפסק הסמיכה (דף המתחיל במלה זכה): "ומה ששינה רש"י ז"ל פירושו בשני המקומות, אינו קשה כי כן דרכו, פעם מאריך בפירוש סוגיא אחת, ופעם מקצר בה עצמה, או משנה פירושה".

ורבינו המהרש"א ז"ל (קידושין מ"ד ב') כתב: "דרכו של רש"י ז"ל לפרש במקום זה כך ובמקום אחר שינה פירושו", והרש"ש ז"ל בהגהותיו לשבת (פ"ג א') כתב: "הגרע"א ז"ל בגליון הש"ס העלה פירוש רש"י בצריך עיון גדול ואנכי לא ידעתי מה העיון הגדול דשם פירש כשיטת רבינו תם, ואם משום שסותר את עצמו, זאת תמצא בפירוש רש"י ז"ל הרבה", וכן כתב עוד הרש"ש ז"ל בהגהותיו לדמאי (פ"ה מ"ט), ולחולין (קכ"ח א'), ע"ש, וכן כתב הגאון האדר"ת ז"ל בתשובתו שנדפסה בשו"ת שארית יעקב הכהן אה"ע (סימן י"ז דפ"א סע"ג): "כהאי גוונא מצינו הרבה פעמים שרש"י ז"ל במקום אחד פירש כתוספות, ובמקום אחר פירש דלא כתוספות, ואין דבר חדש", והביא דוגמאות עיין שם.

והגאון חיד"א ז"ל בספר מחזיק ברכה או"ח (סימן רצ"א אות ח' ד"ה עוד דס"ז ע"א) כה כתב: "אפשר לומר לישוב שינוי לשונות רש"י, כי מה שפירש בפרק ערבי פסחים הוא לשון רבו רבינו יצחק הלוי, כמו שכתב הרשב"ם שם לשון מורינו הלוי, והוא כמעט לשון רש"י שם, ואם כן לא קשיא כדאמרינן בעלמא הא ידידיה הא דרביה, וכן רש"י ז"ל בפרק ערבי פסחים לכבוד רבו העתיק לשון פירושו, ובפרק קמא דמגילה גילה רש"י ז"ל דעתו בפירושו".

וכן כתבו הגרי"ד זינצהיים ז"ל ביד דוד שבת (מהר"ב קכ"א א'), ובספר שבת של מי ח"א (דמ"ג ע"א), ובערוך לנר יבמות (ל"ה א', וע"ג א'), ולסוכה (מ"ז ב'), ולמכות (י"א א') ולכריתות (ד' ב'), ולגדה (ס"ז א'), ובספרו בנין ציון ח"ב (סימן ל"ב, וסימן קט"ז), ועיין לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו כל החיים (דכ"ז ע"ג אות ט"ז), ולגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו גבורות שמונים (דנ"ג ע"א), ובארוכה בספר פרדס יוסף ח"א (דע"ב ע"א), ושם ח"ב (דקי"ד ע"ב, ודרנ"ד ע"א, ודש"מ ע"א, ודתנ"ח ע"ג), ושם ח"ג (דצ"א ע"ב, ודר"ל ע"א, ודשמ"ו ע"א) ועוד ועוד.

ומדברי הגאון חכם צבי בספר תשובותיו (סימן ס"א דל"א ע"ד) למדתי כלל גדול דכל שרש"י ז"ל סותר משנתו ומחליף פירושו, יש לנקוט העיקר כמו שפירש בגוף ועיקר הדבר ע"ש. [מיהו לפי מה שנכתוב כאן, ובפרט מדברי הגאון רבינו חיים וואלז'ין זצ"ל דלקמיה, יש לעיין בדברות החכם צבי ז"ל, עיין ותן דעתך].

ומצינו שאפילו במסכת אחת רש"י ז"ל משנה פירוש, וזו לשון מרא דתלמודא הגאון רבי ישעיה ברלין ז"ל בספרו יש סדר למשנה על מסכת ביצה (ס"פ ג'): "ואל תתמה שכאן פירש רש"י כך, ואילו לעיל כתב ופירש טעם אחר, דע שכן דרך רש"י ברוב פעמים אין מספר, ויותר מזה מצינו שרש"י ז"ל כותב לא ידעתי פירושו, ובמקום אחר כתב פירוש הגון ונכון", וכן כתבו בשו"ת שואל ומשיב מהדורה תנינא (ח"ד סימן נ"ח די"ח ע"א), ושו"ת אבני נזר או"ח (סימן קל"ח אות ב') שאפילו באותה מסכת רש"י ז"ל משנה ומחליף פירושו ע"ש.

וגדולה מזו תמצא בפירושי רש"י ז"ל, שבמקום אחד מפרש רש"י ז"ל פירוש מה, ואילו במקום אחר רש"י ז"ל עצמו דוחה פירוש זה מכל וכל בשתי ידיים, עיין תוספות סוכה (מ' סע"א), וערוך לנר כריתות (ד' א' דמ"ו וע"א), וערוך לנר נדה (ס"ז א'), ובארוכה בחיבורי ברית יעקב (סימן ל"ו הערה ב') ושם נסמן, ועיין גם בחיבורי אור משה (ס"ס מ"ו) ע"ש.

והנאמן המובהק ממינסק רבי דוד טעביל ז"ל בשו"ת בית דוד (סימן א') כתב משם מורו הקדוש אביר הרועים הגאון הגדול רבינו חיים וולאז'ין זצ"ל: "כן הוא דרך רש"י ז"ל לשנות פירושו כל היכי דתני סוגיא אחת בשני מקומות, וכן קבלתי מאדמו"ר (הגר"ח וולאז'ין זצ"ל) שלא להתייגע בזה ליישב דברי רש"י ז"ל שלא יהיו סתרי אהדדי, משום דכן הוא מדרך רש"י כל היכי דאיכא תרי פירושיא בסוגיא, והך סוגיא אתאמרא בתרי דוכתי, שלא לפרש שני הפירושים במקום אחד, רק לפרש פירוש אחד כאן, ופירוש השני במקום אחר, בכדי להקל על המעיין שלא יצטרך להטריח דעתו לשני הפירושים במקום אחד, וסמך על זה שכאשר ילמוד במקום השני מעצמו יראה כי יש עוד פירוש בסוגיא עכ"ל. [א"ה יח"ס: השוה הדברים להדרכת רבינו הגאון חתם סופר זצ"ל לבנו הגאון הכתב סופר זצ"ל, שכה אמר לו: "למד הרבה תלמוד עם פירוש רש"י, ובכל מקום שרש"י מביא "לישנא אחרינא" דלג עליה, ותלמדנה רק כשתלמד הענין בעיניך", הובא בהקדמת הרב המהדיר ז"ל לספר "בית הבחירה" (מאירי) כתובות ודוק היטב].

והרי"א ז"ל, תלמיד הגאון בית דוד הנ"ל ז"ל, בספר מנחת יהודה כתב: "כל כי האי מילתא לא קשיא מידי, והדבר יצא מפי רבינו שבגולה רבי חיים וולאז'ין זצ"ל, שרש"י ז"ל ברצותו לפרש שתי גירסאות, מפרש במסכת זו כך, ובמסכת זו כך, ובמסכת זו אחרת כפי הגירסה השניה", והביא דבריו בהגהות תועפות ראם על ספר יראים השלם (סימן כ"ו אות קפ"ט) ודוק.

וכתב הרו"ה ז"ל בספרו הבנת המקרא על פירוש רש"י לתורה בראשית (מ"ד י"ד דט"ז ע"א): "והיותר תימה שדברי רש"י ז"ל במסכת מגילה, סותרים דבריו בפירושו למדרש רבה וכו'".

ושתי תשובות בדבר, חדא "ש"דרכו של רש"י ז"ל לפרש במקום זה כך ובמקום
 אחר שינה פירושו", כנ"ל בארוכה, ותו שפירוש רש"י שעל מדרש רבה, לא
 מרש"י ז"ל יצא, ומחברו אחר הוא כמפורסם, וכמו שכתבו רבים, והארכתי להראות
 כן בחיבורי הנכחי לקמן (סימן ט"ו) עיין שם בארוכה בס"ד, וממילא לא קשיא מידי
 ודוק.

ועיין בזה בחיבורי ברית יעקב (סימן ל"ז הערה ב'), ובחיבורי אור משה (ס"ס מ"ו).
 ובחיבורי זכות יצחק ח"א (סימן ל"ד דף קל"ד), ובחיבורי זכות יצחק ח"ב (סימן
 ג', וסימן נ'), ובחיבורי טל חיים (ס"ס ל"ז), ובחיבורי כנסת חיים (דף קנ"ח) ובחיבורי שם
 בצלאל (ר"ס י"ח), ובכל הנסמן בשם בצלאל שם (דף רס"ח) וצרף לכאן, ובחיבורי
 תורת יעקב (סימן נ"ג, וסימן רמ"ד אות א'), עיין שם בכל אשר הבאתי וציינתי בזה
 בארוכה בעזר האל אב הרחמן החונן ונותן דעת וחיים, כן יעזרנו הלאה אנס"ו
 ויחוננו עוד דעת וחיים.

סימן יב.

בענין אם רש"י פירש מסכתות התלמוד בסדרן

בספר יד מלאכי (כללי התוספות אות ל"ד) הביא דברי הגאון רבי יהושע בנבנשתי ז"ל
 בספרו שדה יהושע על ירושלמי ערלה (פרק ב' דקל"ה ע"ג) שכתב: "כאשר
 רש"י ז"ל סותר עצמו ממקום למקום, ומסדר לסדר - אחרון עיקר דמן הסתם פירשה
 באחרונה" ע"ש.

ומתבאר דהגאון רבי יהושע בנבנשתי ז"ל הבין שרש"י ז"ל פירש התלמוד לפי סדר
 המסכתות, פתח במסכת ברכות, ואחר כך פירש מסכת שבת וכו', עד
 שסיים בנדה.

וביוצא בזה אני מבין מדברי הגאון הגדול רבי רפאל יוסף חזן ז"ל בספרו חקרי לב
 או"ח (ר"ס פ"ח ד"ה ואען): "שם במסכת ברכות היה לו לרש"י ז"ל לפרש
 דקדים למסכת פסחים", הרי מתבאר שנקט שרש"י ז"ל פירש על הסדר, ועיין עוד
 במובא ביד מלאכי שם.

וזה לשון הגאון בעל סדר הדורות (ערך רחבה דקע"א ע"ג): "אך מה שפירש רש"י ז"ל
 בפסחים וכו', וקשה איך לא זכר רש"י מה שהוא עצמו דחה פירוש זה בפירושו
 למסכת ברכות, ומסתמא רש"י ז"ל כתב פירושו על מסכת ברכות תחילה"
 ע"ש. הרי שגם הוא ז"ל נקט שרש"י פירש המסכתות לפי סדרן.